УДК 070 : 316.774 (092) (73+477)

СТРУКТУРА МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ: ПОГЛЯДИ У. ЛІППМАНА ТА О. ПОТЕБНІ Й СПРОБА ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЇ

Владимиров В.М., к.філол.н., докторант

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена 80-річчю першого видання однієї з найвідоміших в американській теорії масової комунікації книжок - "Громадська думка" Уолтера Ліппмана. Автор статті, докторант Київського Інституту журналістики, простежує, як ідеї У.Ліппмана стосовно стереотипів і кодексів розвивалися в подальші десятиліття.

Ключові слова: стеореотип, символ, інтерпретація, модель поведінки, масова свідомість.

Владимиров В.М. СТРУКТУРА МАССОВОГО СОЗНАНИЯ: ВЗГЛЯДЫ У.ЛИППМАНА И А.ПОТЕБНИ И ПОПЫТКА ИХ АКТУАЛИЗАЦИИ / Институт журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина

Статья посвящена 80-летию первого издания одной из наиболее известных в американской теории массовой коммуникации книг – «Общественное мнение» Уолтера Липпмана. Автор статьи, докторант Киевского Института журналистики, прослеживает, как идеи У.Липпмана относительно стереотипов и кодексов развивались в последующие десятилетия.

Ключевые слова: стереотип, символ, интерпретация, модель поведения, массовое сознание.

Vladimirov V.M. STRUCTURE OF MASS CONSCIOUSNESS: W.LIPPMANA'S SIGHTS AND A.POTEBNI AND ATTEMPT OF THEIR ACTUALIZATION / Kyiv Institute of Journalism, Ukraine

The article is devoted to the 80-th anniversary of the first publishing out one of the most famous book in American theory of mass communication - "Public Opinion" by Walter Lippman. Author of the article, doctorant of Kyiv Institute of Journalism, also researches, how ideas of W.Lippman about stereotypes and codes were developed in next decades.

Key words: stereotype, symbol, interpretation, model of behaviour, mass consciousness.

Книги Уолтера Ліппмана мало хто читав: вони не могли бути перекладені й видані за часів СРСР, а нині у видавців немає на це грошей. Цитатами з його творів сповнені численні теоретичні праці, але з часом помічаєш одні й ті самі рядки, що невідомо яким чином з'явилися в нашому теоретичному просторі та перекочовують із твору у твір.

Класикою західної теорії масової комунікації є книга цього американця під цілком сучасною назвою "Public Opinion". Вона вийшла друком у 1921 році, всього через три роки після закінчення Першої світової війни. Сторінки її ще дихають подіями на фронтах у центрі Європи, іменами генерала Жоффре, президента Вільсона, Клемансо, Ллойд Джорджа, кайзера, Леніна з Троцьким тощо. Тим з більшим подивом помічаєш, наскільки актуальними є пошуки й знахідки цього мудрого й трохи іронічного автора.

Назву книги не так легко перекласти українською: "Громадська Думка", як може здатися пересічному знавцеві англійської, не завжди співпадає у текстові з тим, що ми розуміємо під цим терміном. Тому подекуди доводилося вживати українське (скоріше західноукраїнське) "опінія", якої, однак, вочевидь немає в науковому, газетному, а тим більше розмовному обігові.

Незважаючи на такий солідний вік (цілком достатній для того, щоб навіть популярне у свій час видання забули всі, крім істориків та бібліографів), книга знаходиться в постійному активі європейських та американських університетів. Мій доволі скромний досвід участі в навчальному процесі в Ягеллонському університеті (Краків, Польща) показав, що семінарські заняття з основ журналістики вже на першому курсі починаються й закінчуються її цитуванням, коментуванням, загалом, демонстрацією знання цієї книги. Знайомі американські та європейські професори від журналізму, такі як Крістофер Паркер або Роджер Блюм, почувши це ім'я, піднімають очі догори й з повагою вимовляєть своє "О'йєс!". Перелік найвідоміших теоретиків починається на заході з Ліппмана, вже потім йдуть Гарольд Д. Лассвелл, Вільбур Шрамм, Денніс Макквейл та - чомусь - Маклюєн (або Маклахен).

Книга починається з епізоду, що незрозуміло як став відомим повсюдно. Кілька європейців різних національностей живуть влітку 1914 року на віддаленому острові без зв'язку з цивілізацією. Тиждень минає за тижнем, кожен зайнятий своєю справою й всі чекають пароплава з Великої Землі, який привезе

товари й пошту. Пароплава чомусь нема (вже почалася Світова війна), і на острові панують цілком дружні відносини між німцями й французами, австрійцями й британцями тощо. Врешті ця ідилія була порушена. На острів доставили газети - й світ відразу змінився. Союзники заарештували противників, крихітна колонія розділила долю зовнішнього світу.

Для того, щоб збагнути різницю між уявним та дійсним, або краще, дійсним у головах людей та дійсним у реальному світові, Уолтеру Ліппману довелося створити теорію символів, стереотипів та кодексів, якою відтоді до наших часів і управляється громадська думка щодо "паблік опініон".

Головну проблему Ліппман визначив так: "Оглядаючись назад, ми можемо побачити, як недосконало ми знаємо оточуюче середовище, у якому, тим не менше, живемо. Ми можемо бачити, що новини про нього доходять до нас часом швидко, часом повільно, але те, що ми вважаємо правдивою картиною, ми сприймаємо як оточуюче середовище" [1, 4][1]. Він вжив слово "вважаємо", і в ньому ключ до розуміння як його теорії, так і дійсного співвідношення нашого знання про світ - і власне світу як такого.

Світ і картина світу не збігаються. Від часів Арістотеля ця істина не нова, але кожне покоління теоретиків щоразу з подивом переконується в її справедливості. У своєму поколінні Ліппман зробив це так природно, що його захоплення передається й нам, у XXI століття. Але цього замало. Між світом і його картиною у наших головах не просто дистанція, відстань, між ними - принципове протистояння: "Світ, який людям треба пізнати, й світ, який вони знають, часто дві речі зовсім протилежні" [1, 4]. Оця розбіжність "вже знання" та бажаного знання про світ, який безперервно й стрімко розвивається, є джерелом, по-перше, нашого нерозуміння, облуди й помилок, а по-друге, оновлення нашого знання.

Є ще одне надзвичайно важливе протиріччя - між розумінням загальної картини усього світу та її миттєвого втілення у фрагменті, даному людині, групі, суспільству: "Ми можемо бачити, що, поки вони вправлялися й билися, працювали й перетворювали світ, яким вони його собі уявляли, вони сягали результатів, або терпіли невдачу, виробляючи щось для світу, яким він був" [1, 4]. Результати, що були потрібні в попередньому світові, вони отримували вже у світі новому, де потрібним виявлялося вже щось нове. Ця розбіжність у часі й просторі, драматизм відстані від рішення до його втілення дуже турбували Ліппмана. Таке швидкоплинне його "був": насправді світ "не був" реально таким, яким їм здавався, коли вони починали, й він "став" ще більше не таким, коли вони закінчували! "Вони шукали Індію, а знаходили Америку" [1, 4].

Вихід, або, принаймні, допомогу, на думку Ліппмана, суспільство знайшло у використанні стереотипів - сталих та економних змістових форм існування масової свідомості, яка оперує світом та у світі.

"Стереотип як захист системи стереотипів може бути душею нашої особистої традиції, обороною нашої позиції в суспільстві... Тут ми почуваємо себе вдома" [1, 63].

Стереотипи ніхто не вигадав і не запроваджував - як і багато чого у світі людей, вони виникли з суспільної потреби в них: "Якщо немає ніякого практичного уодноманітнення в оточенні, не було б і ніякої економії, а тільки помилка в людській звичці передбачення. Але є уодноманітнення досить точні, й потреба в економії уваги є дійсно неуникненною, отже відмова від усіх стереотипів задля цілковито цнотливого ставлення до досвіду збіднила би людське життя" [1, 60].

Коріняться вони дуже глибоко не тільки в масовій, а й у індивідуальній свідомості: "Які питання є відмінністю стереотипів та звідки та легковажність, з якою ми користуємося ними? Вони врешті-решт залежать від тих змістовних форм, які складають нашу філософію життя. Якщо в цій філософії ми сповідуємо, що світ кодується згідно з кодексом, яким ми володіємо, нам відповідно до цього треба робити наші повідомлення про те, що відбувається, описуючи світ, що рухається за нашим кодексом. Але якщо наша філософія каже нам, що кожна людина є тільки маленькою частиною світу і її інтелект схоплює в найкращому випадку тільки фази й аспекти в грубій сітці ідей, тоді, якщо ми використовуємо наші стереотипи, нам краще знати, що вони - лише стереотипи, підтримувати їх злегка, з радістю змінювати їх" [1, 60].

Неодноразово автор підкреслював ту величезну роль, яку, на його думку, відіграють стереотипи в нашому житті: "Нічого дивного, що будь-яке порушення стереотипів виглядає як напад на підвалини всесвіту. Це напад на підвалини **нашого** всесвіту і, якщо йдеться про речі серйозні, ми готові визначитися, що немає ніякої різниці між нашим всесвітом і всесвітом... Це анархія, якщо наш порядок речей не є єдино можливим... Модель стереотипу не нейтральна... Це всі ці речі й ще дещо". І далі: "Стереотипи міцно заряджені почуттями, що стосуються них. Вони - фортеці наших традицій, і під їхнім захистом ми відчуваємо безпечною ту позицію, яку займаємо" [1, 64].

Виходить, це досить складні створіння, якщо вони водночас і так глибоко коріняться, і так легко замінюються. Але автор, здогадавшись про замінюваність стереотипів, не дослідив цей процес детально.

[1] Тут і далі переклад з англійської, польської та російської мій - В.В.

Ніде в книзі не йдеться й про структуру стереотипів, тобто про їхню зміну всередині. Певні натяки відкидаються такою дефініцією: “Реальний простір, реальний час, реальні числа, реальні відносини, реальна вага втрачені. Перспектива та тло й зваженість дії відкинуті й заморожені в стереотипі” [1, 99-100].

Отже, стереотип у Ліппмана - скоріше щось консервативне, нерухоме, що зупинилося у своєму розвиткові та може не тільки сприяти, а й заважати загальному поступу. Здатність стереотипу змінюватися виголошена ним - але не досліджена: “Що визнається як істина, як добро і зло, як надія, не зафіксоване навічно. Усе це фіксується через стереотипи (що живляться з попереднього досвіду й зберігаються в судженні тих, хто прийшов пізніше)... Стереотипи можуть бути змінені” [1, 107]. І в іншому місці: “Певною мірою зовнішній вплив, особливо якщо це надруковані або промовлені слова, забирає певну частку від системи стереотипів. І це справді відчутно й водночас є перетворенням змісту свідомості” [1, 65].

“Ми, - веде Ліппман, повертаючись до витоків стереотипів, - прагнемо також розуміти все ясніше, коли наші ідеї започаткувалися, де це відбулося, як вони надійшли до нас, чому ми сприйняли їх. Уся дійсна історія запобігає у такий спосіб облуді. Це дозволяє нам знати, яка чарівна казка, яка шкільна книжка, яка традиція, який роман, п’єса, картина, фраза зростила одне упередження в цій свідомості, інше - в тій” [1, 65].

Механізми створення стереотипів та їхньої взаємодії не такі вже й складні, і автор описує їх у такий спосіб: “Людський розум - не плівка, яка реєструє раз і назавжди кожне враження, яке отримує. Людський розум нескінченно й постійно творить. Картинки, що виникають і поєднуються, загострюються тут, збираються тут, оскільки ми робимо їх більш складними, ніж наші власні. Вони не лежать нерухомо перед лицем розуму, але переробляються поетичним чином у наші особисті висловлювання... Роблячи це, ми персоніфікуємо якості й драматизуємо відносини. Як певного разу в алегорії - події світу предстають перетвореними. Громадські Рухи, Економічні Сили, Національні Інтереси, Громадська Думка трактуються як персони. Або персони, скажімо, Папа Римський, Президент, Ленін, Морган або Князь стають ідеями або установами. Найглибший з усіх стереотипів є людський стереотип, що приписує людську природу неживим або колективним речам” [1, 103].

Місце існування стереотипів - не реальність, а людське її сприйняття: “**випадковий факт, творча уява, бажання вірити** - ось ті три елементи підробки дійсності, до яких додається ще й інстинктивне ставлення. Отже досить ясно, що за певних обставин люди так сильно піддаються вигадці, як і дійсності, і що в багатьох випадках вони допомагають створювати ці вигадки, у які самі потім вірять... Хай першим кине камінь той, ...хто не сприймав будь-яку вигадку без прямих доказів та ніколи не бачив зрадника або шпигуна там, де їх не було взагалі. Хай кине камінь той, хто ніколи не передавав як щиру правду те, що він чув від когось, хто знав не більше від нього” [1, 10].

Заглиблюючись до самої суті досліджуваного поняття, Ліппман підкреслює: “...Я вже казав, що стереотипи більше ніж ідеали, тому що слово “ідеал” звичайно вміщує в собі те, що ми розглядаємо як добро, істину й прекрасне... Наш стереотипований світ не є з необхідністю світом, яким він має бути. Це тільки різновид світу, якого ми прагнемо” [1, 69].

Закінчуючи цю, одну з головних для нього, думку, автор пише з неповторною іронією: “Наші стереотипи того, що є найкращі люди, ...не повинні бути зіпсованими розумінням. Те, що є ворожим, має бути відкинуто, що відмінне - має зникнути з очей, які не бачать... Часом свідомо, частіше несвідомо ми піддані тиску фактів, що підходять нашій філософії” [1, 78].

Що ж керує системою стереотипів? Уолтер Ліппман у главі “Кодекси й їхні вороги” вказує, що зв’язок всередині стереотипів також значною мірою формалізовано: “Моральний кодекс є схемою управління, що пристосоване до певної кількості типових положень... Це може бути Божа воля, або княжа... В усякому разі творці кодексу фіксують певні типові ситуації, та через певні форми мислення або інтуїції визначають модель поведінки” [1, 79].

Роль кодексів, за Ліппманом, надзвичайна: “Зміст кожного морального кодексу є картинкою людської природи, картою всесвіту й версією історії” [1, 80].

Рухомість кодексів забезпечується можливістю їх різного тлумачення: “Навколо кожного кодексу є тлум інтерпретаторів” [1, 79].

Щодо суті кодексів автор висловлюється однозначно: “Під словами “моральний кодекс” я розумію всі різновиди: особистий, родинний, економічний, професіональний, правничий, патріотичний, міжнародний. У центрі кожного є модель стереотипу психології, соціології й історії” [1, 81].

Зрозуміло, світ людського буття складніший від типових ситуацій. Ліппман це розуміє й навіть підкреслює: “Певні погляди людської натури, установлень та традицій рідко підходять під всі кодекси” [1, 81], - однак і відкидати очевидне не може. Стереотипи й кодекси тісно пов’язані між собою, вони

існують, зерігаються й змінюються разом, у взаємозалежності: “У майже всі інші часи, і навіть у війні, коли це вивільнюється, пробуджується доволі великий діапазон почуттів, щоб встановити конфлікт, вибір, призупинення й компроміс. Символіка громадської думки звичайно переносить, як ми це побачимо, ознаки цього балансу інтересів. Згадайте, наприклад, як швидко, після перемир’я, сумнівний та такий, що не можна назвати успішним, символ Союзної Єдності зник, як це супроводжувалося майже раптовою заміною кожної національної символічної картини іншою: Британія - Захисник Публічного Права, Франція - вартовий на Кордоні Свободи, Америка - Учасник громадської кампанії. Й думайте тоді про те, як в межах кожної нації символічна картина сама себе спростовувала, оскільки партійні й класові конфлікти та персональні амбіції почали змішувати окремі теми. Й також про те, як символічні картини лідерів проклали шлях, одному за другим, Вільсону, Клемансо, Ллойд Джорджу, які перестали бути втіленням людської надії, й стали просто особами для переговорів та адміністраторами у світі, позбавленому ілюзій” [1, 8].

Позбавлення ілюзій - якраз і є головною метою Уолтера Ліппмана при створенні книги. Він сам вказав на цю мету, полегшивши справу розуміння його праці: “Наша перша турбота з вигадкою та символами є забути їхню цінність для існування соціального порядку й думати про них просто як про важливу частину механізму людської комунікації”[1, 8].

Друга його мета - навчити людей правильно ставитися до громадської думки з її символами, стеретипами та кодексами: “Збираючи разом наші громадські думки, ми маємо малювати більший простір, аніж ми можемо бачити на власні очі, та більший час, аніж ми можемо відчувати, але ми мусимо описувати й судити більше людей, більше дій, більше речей, аніж ми можемо порахувати або наочно уявити. Ми повинні складати й узагальнювати. Ми повинні брати наші приклади й трактувати їх як типові” [1, 95].

Уолтер Ліппман дивиться на існування стереотипів у масовій свідомості сучасної йому Європи й Америки з неприхованою усмішкою та навіть із долею здорового цинізму. Вчитаймося, наскільки й нині є актуальними його думки й висновки: “...Та коли стимул псевдо-факту призводить до дії у речах або відбивається на інших людях, протиріччя швидко наростають. Тоді настає подія зіткнення чиєїсь голови з кам’яним муром, навчення досвідом, свідоцтво трагедії Герберта Спенсера - вбивство Прекрасної Теорії бандою жорстоких фактів” [1, 10].

“Питання в тому, як утвердити наші приватні версії на політичній сцені: цей процес залежить від того, чи добре ми засвоїли знання шляху, яким погляди з’єднуються, та пильнування наших власних поглядів, коли вони з’єднуються з іншими. Випадковий погляд як продукт тимчасового контакту або традицій та персонального інтересу, не може бути в природі речей, що добре підходять до методів політичного міркування, яке базується на постійному точному повторенні, вимірюванні, аналізові та порівняннях. Саме ці властивості розуму, які визначають, що таке інтерес, важливість, звичайність, особистість, драматизм, є якостями, що першими знищують реалістичні погляди. Отже, хоча в суспільстві зростає розуміння того, що упередженості та інтуїції недостатньо, випрацювання реалістичних поглядів не знаходить достатньої підтримки. Це зрозуміння зростає як самокритика... Без зростаючої навички аналізувати погляди, коли ми читаємо, розмовляємо або приймаємо рішення, більшість з нас ледве підозрює необхідність кращих ідей, не відчуває зацікавленості в них, коли вони з’являються” [1, 161].

Як бачимо, автор протиставляє реалістичному поглядові всі інші - приватний, політичний: словом, преса не може потурати нічому, окрім реалізму, інакше вона почне відкидати свою сутність через спростування власних принципів. Автор не відстоює необхідність чи корисність стереотипів - він відстоює реалізм, а стереотипи лише покликані допомагати його утвердженню.

Зовні вони виступають як символи. Ліппман не зосереджується на дослідженні символів так, як це робить О. Ф. Лосєв, для нього вони - лише прапорці, що полегшують розуміння того, де знаходиться стереотип та в чому його головний зміст. Російська революція - стереотип, Ленін - символ.

“Символи часто так потрібні й так надзвичайно потужні, що слово саме випромінює магічні чари. Міркування щодо символів є спокусою трактувати їх так, ніби вони мають незалежну енергію... Символи, що втратили свою силу, нагадують нам: якщо ми були б такими терплячими, щоб вивчити в деталях обіг символів, ми б отримали повчальну історію з числа вічних” [1, 141].

Ми поєднуємо стереотипи між собою й навіть управляємо ними через кодекси: “Моральний кодекс є схемою управління, що пристосоване до певної кількості типових положень... Це може бути Божа воля, або княжа... В усякому разі творці кодексу фіксують певні типові ситуації, та через певні форми мислення або інтуїції визначають модель поведінки. Навколо кожного кодексу є тлум інтерпретаторів” [1, 79].

Кодекси, як і стереотипи, є надзвичайно складними утвореннями: “Зміст кожного морального кодексу є картинкою людської природи, картою всесвіту й версією історії” [1, 80]. “Під словами “моральний кодекс” я розумію всі різновиди: особистий, родинний, економічний, професіональний, правничий,

патріотичний, міжнародний. У центрі кожного є модель стереотипу психології, соціології й історії" [1, 81].

Ліппман розуміє, що типове не охоплює цілком індивідуального: "Певні погляди людської натури, установлень та традицій рідко підходять під всі кодекси" [1, 81]. Він бачить і зовнішні зв'язки та протиріччя, що виникають з існування типових структур у безмежному просторі індивідуального: "Стереотип... - війна на два фронти" [1, 87], маючи на увазі небезпеку знищення стереотипу стихією нових обставин - та другу небезпеку надмірної жорсткості, браку валентності, якого в стереотипу, на його думку, достатньо: "Досвідчені дипломати... знають, як використати великий репертуар стереотипів. Вони мають справу з непевним союзом сил, кожна з яких підтримується в її боротьбі найбільш розсудливим керівництвом" [1, 85].

Цікаво, що книга написана не для журналістів, вірніше, не тільки для журналістів. У ній детально йдеться про значення в справі формування громадської думки школи, церкви, політичної діяльності, навіть менеджменту. Але в пам'яті вона зосталася саме як перший підручник для працівників преси. Досить сказати, що книга витримала кілька видань масовими тиражами: у вже згадуваному Ягеллонському університеті вчилися за четвертим виданням 1949 року.

Згодом до творчої спадщини цього автора поверталися видатні теоретики журналізму Дж. Мерріл (1965) та Деніс Макквейл (1993). Останній у книзі "Медіа перетворення. Масова комунікація та громадський інтерес" у главі "Стереотипи, співставлення й редагування" наголошував: "Існують інші численні можливості... щоб впливати на інтерпретацію. Кажучи коротко, їх може бути два: стереотипіювання та поєднання-співставлення. Використання стереотипів довго спостерігалося й інколи досліджувалося відносно упереджень... З особами, групами або націями нерідко поводяться в новинах згідно зі спрощеними та поточними атрібутами, які можуть мати позитивні чи негативні асоціації, але не є ані нейтральними, ані вірогідно відповідають власне дійсності. Стереотип може використовуватися для економії або невимушеності зв'язку, але його використання завжди має ризик втрати нейтралітету та може мати ефект перекручення" [2, 234].

М. Чен та Т. Барг (1998) пишуть навіть про "автоматичну активізацію" блоків, які вони, теж успадковуючи У. Ліппмана, називають стереотипами [7, 89 і далі].

Великий інтерес являє собою співставлення західної думки з тим, що думають про таку структуру вітчизняні теоретики. Зокрема, у видатного українського філолога О. Потебні ми знаходимо посилання на блоковість мислення й спілкування задля досягнення тієї ж мети - економії енергії й часу на спілкування. Так, у зносці до стор. 215 його визначної праці "Мысль и язык" читаємо: "Скорочення праці думки дає їй можливість працювати з все більшими й більшими масами". І далі: "Коли ми говоримо, ми витрачаємо величезну кількість комплексів думки. Але до своєї думки вводимо тільки натяки на них. Ці натяки й є матерія, з якої створюються блоки" [6, 215]. Однак ні в Потебні, ні в Лосєва ми не знайдемо детального аналізу структури блоків та кодексів.

Що стосується термінів - здається, слово "блок" більше підходить до визначення того, що мали на увазі як Ліппман, так і Потебня. В українській мові "стереотип" надто сталий, консервативний, нерухомий Натомість блок порівняно легко монтується, демонтується, перемонтується, у ньому відчувається внутрішня структура й сильна зовнішня валентність. Можливо, у протиставленні цих термінів відображаються два об'єктивно існуючі боки одного явища: у стереотипі - його консерватизм, у блокові - його здатність до оновлення, заміни.

Можлива й інша думка щодо співставлення блоків та стереотипів, яка не протирічить першій: термін "стереотипи" більше стосується форми існування масової свідомості, тому Ліппман і не досліджував їхньої структури. Тоді блок - переважно змістовна частина цього явища. Потебня так і підходить до неї, а відтак саме з неї треба продовжувати дослідження структури цього явища.

У поєднанні стереотипу та блоку, формальної та змістовної складових, величезну роль має точка спостереження та масштаб охоплення соціального потоку тим, хто спостерігає. Так, у блокові, який можна визначити як "Вибори до Верховної Ради", перебіг подій в окремих партіях є саме легкою оболонкою. Створення передвиборчих об'єднань - подія більшої ваги, адже вона матиме більший вплив на подальші події. Блок "Передвиборче об'єднання лівих партій" матиме легкою оболонкою потік інформації про повсякденну рутинну роботу функціонерів, тобто те, що взагалі не увійде до блоку більш високого рівня. У блокові "Соціалісти - за підвищення економічних прав трудящих", який є за рівнем ще глибшим, і оболонка, і середина, і ядро не суміщаються з жодним з інших блоків. Тобто блоки не розміщуються концентрично, кожен з них має власні оболонку, тіло, серцевину, ядро й центр, який у свою чергу складають ім'я блоку та його "самое само" - місію.

Блок існує в соціальному процесі та, зокрема, в інформаційному потоці, він є одним із способів їхнього існування та здійснення. Блок визначною мірою залежить від їхнього стану та динаміки.

Блок, безумовно, має структуру. Легко піддана зміні оболонка, окремими частками її - ніби лускою - є поточна інформація, що не є суттєвою, не повторюється в наступні дні, не "всотується" глибше в суттєве змісту блоку, а швидко "відлітає" від нього, замінюючись на щось інше, що так само легко відлетить; дрібні або важливі тільки сьогодні події, ідеї, оцінки, що не зачіпають суті змісту блоку.

Блок має тіло, середину, яка відповідає сутності явища, означуваного блоком. Скажімо, слово "Китай" довгий час означало маоїзм, відсталість, культурну революцію, примітивний мілітаризм. Минули роки, відбулися вирішальні події, ця країна стала на шлях демократизації й оновлення. Зміни торкнулися середини цього блоку: відтепер Китай - одна з наймогутніших держав світу, чия економіка швидко розвивається, зовнішня політика набула рис цивілізованості, динамізму, а внутрішня все більше відповідає світовим стандартам демократії й добробуту.

Чим далі ми просуваємося шляхом аналізу вглиб від оболонки, до суттєвого, від перебігу швидкоплинучих подій до ідей чи корінної інформації блоку, які не можна замінити на інші, не порушивши суті, - тим більше ми наближуємося до розуміння усього блоку. Ідеї, поняття, інформація, що створюють плоть його існування у притаманному йому соціальному масштабі, становлять тіло блоку, його основну змістовну масу. Ті, що визначають відмінність цього блоку від інших, навіть подібних йому, становлять його середину. Так, комуністи й соціалісти, при всій тотожності соціально-економічних та політичних сутностей, мають різну історію: перші пов'язані з великим і тоталітарним минулим більшовизму, другі - ні.

Просуваючись усе глибше до визначальних ідей блоку, ми вступаємо в його серцевину. Це - ядро, центр, ім'я та місія.

Ядро - центральні поняття блоку. Ядро утримує навколо себе весь блок, притягує змістовним тяжінням інформацію з оболонки й відштовхує те, що не належить до цього блоку. Наприклад, інформація щодо забруднення Дунаю не всотується до блоку "Чонробильська трагедія", але є часткою оболонки блоку "Екологічна безпека Європи" та становить частку ядра блоку "Врятувати Дунай!".

Отже, в блока має бути центр - його серце, в якому міститься визначальна суть. Блок з втратою центру не змінюється - він втрачається, переходить в іншу сутність. Спочатку з дійсності зникає річ (скажімо, Древній Рим, Третій Рейх), а потім і внаслідок цього блок стає згадкою про річ. Він втрачає легку фракцію, з роками й середню, а залишаються, на спомин про те, що колись було, напівзабуті імена, сутності, історичний досвід та спогад про місію речі, яка була чи не була реалізована.

Особливе значення має ім'я блоку. Воно важливе, адже має визначати суть. Ім'я персоніфікує, до краю спрощує уживання блоків: "партія Жириновського", "Рух" Удовенка", "Українська Народна Республіка" тощо. Однак зміна імені може й не міняти його суті: приклад - "фашисти", "нацисти", "гітлерівці" в поняттях часів Великої Вітчизняної війни.

Набагато важливішим завданням є з'ясування місії блоку: кінцевої мети, покликання, задуму, того, для чого була створена річ, яку означає стереотип-блок. Місія блоку "Народний рух України", "Саюдіс" у Литві тощо - відновлення незалежності своїх країн.

Місія блоку пов'язана з усіма його частками, саме вона остаточно реагує на зміст змін та притягує або відкидає все, що потрапляє на його оболонку й внутрішні шари. Зміна місії означає припинення існування блоку зі старим змістом і появу нового, навіть якщо ім'я лишилося тим самим. Приклад - комуністи у 1982 р. (у період застою) та у 1991 р. (у серпневі дні після ДКНС).

Отже, вимальовується така структура: стереотип (формальна частина) - блок (зміст), у ньому: оболонка - середина - серцевина - ядро - центр - ім'я - місія.

усі ці процеси не можуть бути не тільки зрозумілі, а й навіть виокремлені без врахування реалій соціокультурного контексту. Усе в блокові відбувається внаслідок зовнішніх змін, оскільки сам блок є тільки розуміння, тільки значення, тільки знак - досить складний, дуже зручний для використання в стрімкому перебігові соціального процесу.

У такий спосіб може бути розвинута теоретична спадщина Уолтера Ліппмана через 80 років після виходу його книги.

Тепер можна сказати, що стереотип "Уолтер Ліппман" містить у собі блок, у якого є:

- оболонка: "американець, що колись написав цікаву книжку",

- середина: "вчений, який розглядав проблематику громадської думки",

- серцевина: "він розкрив структуру громадської думки",

- ядро: "автор теорії символів, стереотипів та кодексів як структури громадської думки",

- ім'я (воно збігається з іменем автора книги або може звучати так: "ліппманівські стереотипи"),

- місія: “він заклав основи сучасного розуміння світу масової інформації на Заході”.

І нині до нього самого можна застосувати винайдену ним мудрість: “...Здебільшого те, як ми бачимо річ, є комбінацією того, чим вона є, та того, що ми очікуємо знайти” [76]. На честь Уолтера Ліппмана, у випадку з його книгою відстань між цими поняттями мінімальна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lippman Walter. Public Opinion. - New York, London: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. - 268 p.
2. McQuail Denis. Media Performance. Mass Communication and the Public Interest. - London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications, 1993. - 238 p.
3. Communication and Change. The last Ten Years - and the Next. Ed. by Wilbur Schramm, Daniel Lerner - Honolulu: An East-West Center Book. Published for the East-West Center by the University Press of Hawaii, 1978.- 372 p.
4. Harold D. Lasswell. The Structure and Functions of Communications in Society. // Mass Communications. Ed. by Wilbur Schramm. Second edition. - Urbana, Chicago, London. University of Illinois Press, 1960.- 695 p. - p. 117-128.
5. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. - М.: Искусство, 1976. - 367 с.
6. Потебня А.А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. - М.: Лабиринт, 1999. - 300 с.
7. Chen M., Bargh T. A. Nieswiadome potwierdzanie zachowaniem automatycznie aktywizowanych stereotypow. Czasopismo Psychologiczne, 4 (2), 1998, s. 89 - 104.